Оригинални научни чланак
УДК 821.163.41.09: 82.02
DOI 10.21618/fil2022241p
COBISS.RS-ID 130786561

Душко В. Певуља[1]
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

ЧИТАЊЕ ПОЕТИКЕ. БРАНКО МИЛАНОВИЋ О ИВИ АНДРИЋУ

Апстракт: *У раду се анализирају радови Бранка Милановића, настали у скоро четрдесетогодишњем периоду, посвећени анализи различитих слојева књижевног дјела Иве Андрића. Милановић је један од најмеритор нијих тумача дјела великог писца у другој половини двадесетог вијека. Међу првима је, у југословенској науци о књижевности, докторирао на Андрићевом дјелу и објавио књигу о њему. Милановићево вишедеценијско бављење Андрићем груписано је око неколико тематско-проблемских комплекса, у чијим средиштима су пишчеви књижевни почеци,* дух и природа *његових раних књига, приповједачка дјела у чијем су првом плану проблем израза и суштина умјетности, основи Андрићеве поетике, откривани у његовим литерарним дјелима и есејистичким и критичким текстовима, а затим и његови романи. Показује се да је Милановић, већ након одбране докторске дисертације о Андрићу, ишао једном самосвојном, темељито заснованом интерпретативном путањом, непрестано доводећи у везу пишчеве белетристичке и критичко-есејистичке текстове. Окупљени на једном мјесту, Милановићеви текстови о Андрићу потврђују овог аутора као једног од најдрагоцјенијих тумача дјела великога писца.*

Кључне ријечи: *Иво Андрић, Бранко Милановић, поетика, есејистички искази, дух и природа првих књига, романи, проблеми суштине умјетности и умјетничког стварања.*

У свом приступу проучавању књижевности Бранко Милановић није био склон једностраном привилеговању било које појединачне методе, школе или оријентације. Суштина његовог научноистраживачког концепта најпрецизније би се могла означити синтагмом *читање поетике*. Употребљаван још од

[1] duskopevulja@gmail.com

античких времена, термин *поетика* један је од најмногозначнијих у појмовном регистру науке о књижевности. На примјер, књижевни историчар Јован Деретић разликовао је три врсте поетика: стваралачку, теоријску и историјску (Deretić 1997: 15). Деретићева теоријска образложења ових поетика указују на њихову изразиту узајамност. У радовима Бранка Милановића примјетан је интерес за сваку од три наведене поетике. Као тумач књижевности, био је свјестан да у њиховој сложеној испреплетености треба тражити суштински смисао литерарних творевина. Када је писао о појединачним књижевним дјелима, увијек је имао на уму како цјелину опуса њихових аутора тако и културноисторијски и књижевноисторијски контекст у којем се та дјела обликују и смисаоно конституишу. Милановићево разумијевање књижевности у најтјешњој је вези са његовим схватањем егзистенцијалног смисла и значаја ове умјетности. Аутентична онолико колико је саживљена са разноликим видовима живота, књижевност никад не представља механичко подвргавање унапријед задатим начелима и принципима. Али, као стваралачка дјелатност првога реда, она није могућа без уважавања умјетничких замисли и теоријских претпоставки које претходе самом креативном чину, који, иако непоновљив, није израз нехотице и спонтаности. Зато Милановића код књижевних стваралаца посебно интересује „однос између њихових књижевних концепција и њиховог поетског отјелотворења" (Milanović 1972: 213). Та усредсређеност примјетна је код Милановића у раним позоришним критикама скоро онолико колико и у најбољим радовима из периода пуне стваралачке зрелости.

Четири српска писца – Светозар Ћоровић, Алекса Шантић, Петар Кочић и Иво Андрић – имају посебан статус у Милановићевом стваралачком опусу. Милановић је приређивач сабраних дјела Светозара Ћоровића, изабраних дјела Алексе Шантића и коприређивач сабраних дјела Петра Кочића. О сваком од ових књижевника написао је запажене студије и радове. Као тумач књижевности натрајније и и најинтензивније био је везан за дјело Иве Андрића. Милановић је први пут писао о Андрићу 1960. године, када је у бањолучким *Путевима* приказао његову збирку приповједака *Лица* (Milanović 1960: 351–356); посљедњи текст о Андрићу, под насловом „Одјеци рата у *хроникама* Анрићевим", објавио је у листу *Глас српски* 1995. године (Milanović 1995: 7). Бранко Милановић је 1962. године у Загребу одбранио докторску дисертацију под насловом „Андрићева есејистика и његово књижевно дјело" и тако постао један од првих југословенских тумача књижевности који је за предмет своје докторске радње узео дјело великог писца. То га у богатој историји рецепције Андрићевог опуса сврстава на посебно мјесто. Сажет извод из докторске

тезе Милановић је објавио у књизи под насловом *Андрић* (Milanović 1966). У појединим вриједним радовима које ће написати о овом писцу, Милановић се ослањао на резултате истраживања које је саопштио у своме докторату, а које је обремењивао новим увидима, искуствима и сазнањима. Светозар Кољевић је сљедећим ријечима истакао значај Милановићеве (необјављене) докторске дисертације: „Бранко Милановић је први подробније расветлио рану фазу Андрићевог стваралаштва до краја Првог светског рата, а затим показао колико раскошне светлости његова есејистика и критички написи бацају на свеколико Андрићево дело, те, најзад, колико су и изван тог круга најзначајнији Андрићеви есеји крупна громада у оквиру свеколике српске књижевности и историје, па и, у најширем смислу, велика рефлексивна проза о природи и смислу уметности [...] Милановићеве анализе Андрићевих романа и приповедака, често у крупном плану његове докторске дисертације садрже низ изузетно занимљивих и значајних запажања" (Koljević 2014: 369). Бранко Милановић је приредио зборник изабраних радова *Иво Андрић у свјетлу критике* (два издања: 1977. и 1981), као и више Андрићевих књига. Укратко, „књижевнокритичка интересовања професора Бранка Милановића најпотпуније се могу представити његовом трајном преокупираношћу Андрићевим дјелом, не само зато што је управо Андрић био тема његове докторске дисертације и писац о коме је, појединачно гледано, оставио највећи број написаних страница. Ту се, прије свега, ради о чињеници да се природа Милановићевог осјећања и разумијевања литературе, од најопштијих до појединачних поетичких проблема, у просторима Андрићевог дјела могла најпотпуније исказати у својој многоликости, без нападних конструкција и сувишних домишљања" (Popović 2014: 75). Милановићево бављење дјелом Иве Андрића концентрисано је око неколико проблемских средишта на којима је утемељено више интерпретативних путања.

Андрићеви књижевни почеци и прве књиге

У сјенци историјских догађаја, међу којима су најкрупнији били анексија Босне и Херцеговине (1908) и почетак Првог свјетског рата (1914), књижевни рад започиње генерација стваралаца међу којима је био и Иво Андрић. Веза између општих историјских кретања и његових стваралачких почетака, према Милановићевом мишљењу, „толико је јака да је у неким основним цртама већ тада назначила његову животну и умјетничку оријентацију" (1972: 104). Милановић у својим испитивањима Андрићевог дјела освјетљава ону

непрекинуту нит која веже његове стваралачке почетке, прве критичке написе и пјесничке покушаје, са каснијим приповједачким, романсијерским и есејистичким остварењима, у којима овај писац достиже своје умјетничке врхунце. Та спона уочљива је упркос многоликости Андрићевих преокупација и жанровској разноврсности његових књижевних испољавања. Иако важни за сјенчење Андрићевог умјетничког лика, пјеснички почеци и рани критички написи остајали су изван видокруга истраживача Андрићевог дјела, који су их занемаривали и онда када су их помињали. Милановић је први Андрићев тумач који је кругу ових текстова посветио знатну пажњу и указао на њихов значај за сагледавање његовог стваралачког формирања. Милановић назначава духовни контекст у којем Андрић започиње своје непосредније контакте са књижевношћу; наглашава да је код свих југословенских народа, па и у Босни и Херцеговини, примјетан напор за укључивањем у опште европске културне токове те одмак од појединих традицијских конвенција. У том стремљењу пресудне кораке направили су старији писци (Дучић, Шантић, Ћоровић и Кочић), али ни улога млађе генерације, којој је припадао Андрић, није занемарива. Какав је био однос тог нараштаја према култури, најбоље се, напомиње Милановић, види из познатих ријечи Гаврила Принципа: „Књиге за мене значе живот" (1972: 105). Тај нараштај занимају дјела са националном проблематиком и тематиком, али и страни писци, посебице дјела са „психолошком поентом".

Прве пјесме Иво Андрић објављује у *Босанској вили* 1911. године, а управо овај часопис, почетком двадесетог вијека, показује видне знакове подмлађивања и отворености према савременим европским духовним резонанцама. У тој општој тежњи за укључивањем у савремене европске културне токове, које је проводио један национално освијешћен нараштај, постављало се суштинско питање: „Како ући у свет европске културе а сачувати при томе ознаке сопственог националног карактера?" (1972: 106).

Андрићеви почетнички стихови, разумљиво, нису велике вриједности, недостају им „дубљи вирови песничког сензибилитета и продорнији израз", али драж поезије давао им је „сетни дух песникове прве младости", затим „интимистички непатетичан тон, слике без чврстих обриса, смиреније боје" (1972: 112). По Милановићу, младог Андрића у његовом нараштају издваја „посебна поетска атмосфера и мисаона потка" његовог пјесничког свијета, као и „узбудљива мисао о проблему времена и трајања која ће у каснијем току песникова стварања заузимати централно место" (1972: 114). Једновремено, пјесник брише границу између прошлог и садашњег, што нам сугерише да су се код Андрића, већ на почецима стварања, испољиле кључне тежње његових потоњих

умјетничких преокупација. У Андрићевим пјесмама претежу болна осјећања, унутрашњи немир и најтежа питања битисања, на која нема поузданих и трајних одговора. Млади пјесник не тематизују велике националне и политичке идеале, већ успоставља субјективни, умјетнички однос према стварности.

Нека од неизбјежних питања умјетничког стваралаштва, о којима је Андрић касније често промишљао у есејистичким, али и књижевним дјелима, он проблематизује већ у „Дневнику", заплијењеном 1914. године. У пасусу у којем износи запажање о Јукићевом атентату на Цувају, Андрић, уочава Милановић, „осамљеност прихвата као природни положај уметникове судбине" (1972: 115), док у умјетничком чину види праву мјеру своје људске и стваралачке ангажованости.

Исповиједајући и бранећи своја критичарска и умјетничка становишта у првим критичким текстовима, Андрић у умјетности види „специфично подручје људске дјелатности, а не фотографску слику стварности" (1972: 114). У раним књижевним оцјенама, оштар али не и искључив, Андрић од књижевности тражи „дубље понирање у суштину људских односа, продорнији увид у покретачке снаге разноврсних појава и њихов суптилнији поетски и романсијерски третман" (1972: 115). Међу Андрићевим текстовима из овог периода посебно се издваја есеј о Матошу, објављен у *Вихору* 1914. године, а настао на основу предавања које је Андрић одржао о Матошу у Бечу поводом његове смрти. И кад не прелазе обим биљежака о новоизашлим књигама, Андрићеви рани критички написи откривају *полазне тачке његовог пута у књижевност*, у први план стављајући егзистенцијални значај литературе и захтјевну сложеност пишчевог позива.

Разматрајући Андрићеве књижевне почетке, Милановић се задржава и на неколико његових писама упућених из Кракова, у прољеће и почетком љета 1914. године, објављених у *Хрватском покрету*. Он истиче информативни карактер ових епистола, интересовање за културна збивања у овом граду, али у њима види и важне утиске младог Андрића о сусрету са страним свијетом. Шта нам откривају Андрићеви утисци и запажања из Кракова? Рану склоност да се догађаји посматрају у вези са далеком прошлошћу; њега заокупља љепота камених грађевина и умјетничких знаменитости овога града, а не пропушта, поводом њих, да скрене пажњу и на човјекову потребу да их унизи, да њихову љепоту и непролазност релативизује. Писма садрже и први Андрићев доживљај камених грађевина и загледаност у њихову тајновитост. У њима је „почетак његових мостова за савладавање раздаљина у простору, у времену и у духу". Мислити и стварати у перспективи историјског трајања, разумијевати

догађаје, људе и феномене у тој најширој дијахронијској перспективи, то је једна од константи Андрићеве поетике и схватања умјетничког стваралаштва. *Усамљенички немири*, учестало, са тврдим разлозима, навођени као важни *покретачи целокупне Андрићеве уметности*, уочљиви су и у поменутим писмима из Кракова. Сусрет са страним и непознатим био је благотворан за младог пјесника. У њему већ тада сазријева увјерење да је осамљеност природни положај умјетника, док је умјетничко стварање позорница његовог испољавања и самопотврђивања, самосвојан покушај одговора на бројна питања не само о умјетности већ и о суштини живота.

Иво Андрић је припадао оном нараштају југословенских и европских стваралаца који су након трауматичних ратних искустава гласно постављали питања о томе какав субјективни однос ваља успоставити према минулим погибељним догађајима. Не треба заборавити да је Андрић, одмах по избијању Првог свјетског рата, био ухапшен и наредне три ратне године провео или у затвору или у изгнанству.

Већ у првим критичким написима, насталим непосредно послије рата (1918), Андрић проблематизује однос стваралаца према ратној тематици. Супротставља се површном приступу, јер ратне књиге нису хронике и дневници, у њима нема мјеста за непревреле првобитни утисак, већ умјетник ваља да прониче у генезу догађаја, у њихов дубљи унутрашњо смисао, да им, посредством властитог доживљаја, наслути законом|ерност и логику. На трагу оваквих промишљања, од изузетног значаја је Андрићев чланак „Наша књижевност и рат", објављен у *Књижевном југу* 1918. године, у којем се напријед наведена питања сада експлицитно постављају и самостално разматрају. Шта је, према Андрићу, рат показао? Везаност човјека за његово родно поднебље, одговорност према прецима и будућим нараштајима и, можда и најважније, у временима деструкције и порицања сваког смисла, нужност да се сачувају идеали, та духовна *вјечна зубља*, његошевски речено, свим историјским помрачинама успркос. Управо невоље, какви су ратни хаоси, стављају пред човјека дужност *да им се супротстави свим снагама и најбољим дијелом себе*.

Какве су, у односу на исказана запажања и тврдње, Андрићеве ратне књиге лирске прозе, објављене нетом послије рата: *Ex Ponto* (1918) и *Немири* (1920)? Да ли оне свједоче о размимоилажењу критичара и писца? То су питања која у њиховом критичком процјењивању најприје поставља Милановић. Иако разложно напомиње да литерарна дјела никада докраја нису (и не могу да буду) реализација и постварење теоријских замисли и критичких опсервација, Милановић истиче да Андрићеве прве књиге садрже готово све оно што он

тражи од књига које носе печат ратних садржаја. Зауставити „трагично пролазне тренутке и дати им отпорну снагу поезије", то је поетичка карактеристика прве Андрићеве књиге, која ће остати једна од темељних одредница његове стваралачке поетике. Андрићева лирска проза садржи у себи видан импулс догађаја у којима је настала; примјетна је у њој и пишчева потреба да путем дубоких умјетничких доживљаја превазиђе те утиске, али да их и не изневјери.

Прву Андрићеву књигу одликује снажна компонента мисаоности, запитаност о судбини човјека и задацима умјетности, што је иманентно кратким формама, карактеристичним за прелазна раздобља. То обличје у одређујућем смислу „показује сву ширину песникове отворености пред разноврсним животним појавама, а не дефинитивну суму његових могућности и искустава" (1972: 130). Једна од најважнијих црта прве књиге Иве Андрића садржана је у уткивању личне судбине у општи ковитлац догађаја, и обрнуто: осматрање и доживљавање најшире панораме збивања кроз призму унутрашњег властитог *ја*.

Објављени двије године послије прве књиге, *Немири* представљају њен наставак и литерарно презентовање сродних искустава. Немирење са конкретном ситуацијом, ма каква она била, утиснуто је у значењски контекст обје Андрићеве књиге о којима је ријеч. У вриједносном смислу, према Милановићевој оцјени, *Немири* заостају за *Ex Pontom*, јер „оно што је у првој Андрићевој књизи имало дах живог лирског трептања, овде понекад добија вид спекулативног разматрања које нарушава природну спонтаност поетског израза" (1972: 137). Милановић наглашава да су прве Андрићеве књиге од изузетне важности за сагледавање пишчевог развојног пута и његове поетике. Он сматра да без њиховог познавања није могуће разумјети преображај пишчевог умјетничког израза: од лирско-рефлексивног ка приповједачком, рефлексивно-есејистичком и медитативном. Подробно тумачећи *дух и природу* Андрићевих првих књига, Милановић их сагледава у широком комплексу: у односу на историјски контекст епохе и њена општа умјетничка стремљења, у односу на развојну линију његове умјетничке свијести и видове њеног креативног испољавања те у односу на одређујуће ознаке његове поетике.

Основна обиљежја Андрићеве поетике

У више Андрићевих прозних дјела и есејистичких текстова разматрају се проблеми „везани за егзистенцијално значење умјетникова рада и позива". Милановић знатну пажњу усмјерава на чувени Андрићев есеј „Разговор са Гојом", који нам открива сав интензитет пишчеве преокупираности овом сложеном

проблематиком. Притом се истиче да је посебно важна његова дијалошка форма, будући да је текст организован као комплекс разноврсних питања на која није могуће одговорити једнозначно. Које су то назнаке, понекад и експлицитне опсервације, које Милановић издваја у знаменитом есеју? Иако се књижевна умјетност претежно темељи на реалним видовима живота, што се у Андрићевом случају види бјелодано, ако је истинска креативна творевина, она никад није пуко репродуковање стварности. У мушевитој пролазности живота умјетници *хватају* и издвајају тренутке који га обиљежавају смислом, да би их потом, у њиховој непролазној љепоти, предавали читаоцима (када се ради о умјетности ријечи!). Лаза Костић ће, позабављен сличним *немирима* у пјесми „Постанак песме", круну овог умјетниковог напора назвати „неповред", који одолијева ефемерности тренутка за који је везан и којим је иницира (Kostić 2011: 384–385). Велики пјесник у том чину види надмоћност умјетности у односу на пролазност којом је обиљежен живот. Андрићев Гоја, поводом наведених промишљања, додаје важну појединост: да би били овјековјечени, покрет или поглед се појачавају за једну „линију, нијансу или боју". Укратко, свијет и његова *слика* у умјетничком дјелу, упркос додирима и сваковрсним прожимањима, далеко су од сваке истовјетности.

Дакако, код једног таквог умјетника ријечи какав је био Иво Андрић, стваралачко надахнуће никад није без извјесног метафизичког јемства: „Стваралачки чин је овдје подређен једном трансцендентном напору за вишим, трајним, свеукупним, и као такав свједочи о болној усмјерности човјека да превлада супротности између материјалног и духовног и појми их као саставне дијелове јединствене реалности свијета" (1972: 141). У есеју „Разговор са Гојом" Андрић износи и чувено, иначе много пута навођено запажање, према којем смисао историјских кретања треба тражити „око неколико главних легенди човјечанства". Такође, писац наглашава чврсту везу између привидно неповезаних догађаја и временски удаљених раздобља. Задржавајући се на овом важном пишчевом схватању, као обазрив тумач, Милановић примјећује: „Није, наравно, потребно наглашавати да при уплитању легенди у ток појединачног људског живота увијек постоји опасност да се тај живот мистификује и конкретан човјек једног историјског тренутка лиши његових природних ограничења" (1972: 146).

За разматрање суштине умјетности и сложености умјетниковог позива подстицајне су и бројне странице *Травничке хронике*, романа међу чијим ликовима су чак два писца: један је Жан Давил, који „покушава да пројицира себе и свој свијет у историју", а други је Дефосе, чија су настојања у овој романсијерској

творевини супротна: посредством Дефосеовог лика, Андрић тематизује однос између виђеног, доживљеног и регистрованог, с једне, и записаног, са друге стране. Дефосе исповједно саопштава да приликом састављања дипломатских извјештаја све треба „још једном преживети и све приказати тако да не буде ни сувише на штету његовог угледа а ни далеко од истине". Он је, супротно Давилу, сав окренут стварности, па Андрић посредством њих двојице предочава нужни раскорак између доживљаја и његове умјетничке транспозиције, и то преко два различита вида презентовања, оба стваралачки легитимна упркос својој различитости[2]. У разматрачком видокругу Бранка Милановића поводом ове комплексне теме још су и Андрићеве „Белешке за писца", текст „О Вуку као писцу" (пишчева приступна академска бесједа) те есеј „Ликови"[3].

Сматрајући да Вука као писца одликују *пажња*, *избор* и *смисао за карактеристичну појединост*, Андрић аутопоетички износи важне претпоставке прозног књижевног стварања, којима даје општа значења и важност[4]. Иво Андрић је припадао оним писцима који стваралачки чин нису раздвајали

[2] Научна студија Мидхата Шамића „Историјски извори *Травничке хронике*" документовано и аргументовано потврђује, на примјеру једног Андрићевог романа, да је овај писац у својим дјелима полазио од стварности и са колико је истраживачке озбиљности приступао списатељском послу, посебно онда када је обрађивао и умјетнички реконструисао прошлост. Милановић афирмативно пише о Шамићевој студији наглашавајући да је овом истраживачу пошло за руком (посрећило му се!), да открије, свакако не све, али сигурно најважније изворе које је писац користио стварајући свој роман. Шамић овом књигом доказује оно што оспољава важну страну Андрићевог умјетничког поступка. Увидом у изворе које је консултовао, види се да је писац неке чињенице и појединости преносио у свој имагинативни свијет, те колико је неке друге слободно интерпретирао и уткивао у своју романсијерску творевину (Milanović 1962: 68–71). О статусу стварносног у Андрићевом књижевном дјелу Милановић је писао у неколико својих краћих написа о овом писцу. То су текстови „Док хује крила историје", „Одјеци рата у хроникама Андрићевим", „Мост између нас и света" те „Над завичајем". У посљедњем наведеном чланку Милановић напомиње да универзална умјетничка својства Андрићевог приповједног свијета не значе занемаривање завичајног и регионалног и да он управо у том ареалу проналази основу својих дјела. У његовим дјелима зато „снажно пулсира унутрашња драматика Босне", коју причају, оживотворују, потврђују приповједачи и ликови, али и бројни догађаји из различитих периода њеног историјског трајања.

[3] Проблем умјетничког презентовања посебно се усложњава у књижевности јер се саопштава кроз медијум језика. Искусивши ту *драму исказивања*, Андрић у есеју „Ликови" каже и сљедеће: „Страх ме да у шарама на камену не открије реч, као змију, да рељеф не проговори друкчије него ликовима. Јер, боја нас напушта, контура изневерава, да, али реч – лаже" (Andrić 1977: 156).

[4] На скоро истоветне одлике Вуковог спистаељског умијећа указао је, прије Андрића, Слободан Јовановић у раду „Вук као сликар историских личности"(1938). Андрићу је морао бити познат овај текст, али будући да је његов аутор био осуђен на двадесетогоишњу робију, разумљиво је што га свагда опрезни Андрић не помиње. У односу на луцидна Јовановићева запажања о књижевним особинама Вукових историјсих списа, Андрићев текст „О Вуку као писцу" разликује се по томе што је обимнији и што Андрић наводи више примјера како би поткријепио

од интензивне мисли о њему. Када је ријеч о Андрићевом приповједачком опусу, примјетно је да су Бранка Милановића посебно привлачиле управо приповијетке у којима су тематизовани проблеми суштине и смисла умјетничког исказивања. Интересантно је да он чак и прву његову приповијетку, „Пут Алије Ђерзелеза", посматра у овом контексту. Поред широког смисаоног комплекса (сукоб идеала и стварности, неодвојивост љепоте и зла у животу, непредвидив пут човјека до жене, итд.), Милановић у једном наративном слоју наведене приповијетке види и „драму човекове чежње за изразом", јер и њен јунак, са прототипском основом у народном предању, зачуђено примјећује да догађај, кад се другоме исприча, постаје „мален и незнатан". Занимљиво је, такође, што Милановић кругу Андрићевих приповједака са наведеном тематиком придружује и „Рзавске брегове", дјело у којем види пишчеву апотеозу природној равнотежи и складу, супротстављену свему ономе што их нарушава и што им противрјечи.

У Милановићевој студији „Проблем израза и суштина уметности у приповеткама Иве Андрића" централно мјесто заузимају приче „Мост на Жепи" и „Аска и вук". У структури приче „Мост на Жепи" лик неимара је само привидно споредан у односу на везира као главног протагонисту и покретача радње. Безимени неимар живи за своје дјело читавим бићем, посвећенички је концентрисан и заборављен за све друго око себе. Радити и стварати за оживотворење сопствене замисли изједначено је за Андрићевог јунака са самим животом. Кад заврши грађевину, неимар се не окрене ни да је погледа; о њему се распредају приче тек пошто је отишао, након што се грађевина указала у својој градитељској љепоти и практичној сврховитости. У стурктури приповијетке мост је главни јунак све до оног тренутка док не буде завршен. Тек након тога у приповједачком фокусу су судбине везира и неимара.

Изједначен са умјетником (а за Андрића је стваралац као и сваки други мајстор-посвећеник)[5], неимар је самопрегоран, сав унесен у оно што ради, без интересовања за свакодневни живот. Као усамљеник, он је за остали свијет поприличан чудак. На интересантан начин, у наративној поставци ове при-

основне тезе свога рада. Види: Слободан Јовановић: „Вук као сликар историских личности" (Jovanović 1991: 659–663).

[5] Андрић, који је у више својих текстова писао о Вуку Караџићу, често је истицао сљедећу његову мисао: „Бити радник и мајстор, човјек од посла! Ничег бољег и поузданијег у овом животу у коме много добра нема, а поуздано није ништа." Вука и његове мисли Андрић помиње различитим приликама и поводима, о чему постоје трагови у његовим есејима, *Знаковима поред пута*, *Свескама* те важној књизи Љубе Јандрића под насловом *Са Ивом Андрићем* (Јандрић 1977).

че, Андрић је изградио и лик везира, који је градитељски импулс добио у осами заточеништва, након важних животних спознаја о варљивости моћи и близини понора, у граничном стању у којем остварује самосвојан контакт са оностраним.

Алегоријска приповијетка „Аска и вук" сва је у знаку разоткривања непредвидивих импулса који покрећу умјетничко стварање. Аскин занос је игра на граници живота и смрти, борба за сами живот. Милановић лијепо примјећује да ни вук у овој приповијеци „није случајно искрсла опасност". Смртна пријетња животу заправо је моћни импулс за стварање и неодољив изазов за умјетника.[6] Код Андрића, наглашава Милановић у кратком чланку посвећеном само овој причи, умјетност никад није одвојена од живота; иако је у његовом искуству по много чему посебна, она се увијек поставрује као елементарни облик без ког је незамислива пуноћа битисања. Поводом наведеног значења ове приповијетке Милановић констатује: „Тако уметност [...] *настаје из неодољиве потребе и у самој ватри стваралачког нагона*, рађа се као инструктивни отпор бића против смрти и нестајања и у својим највишим дометима поприма облик самог стварања" (Milanović 1964: 544).

Андрићеви есејистички увиди и искази

Потврђујући својим раним критичким текстовима и првим књигама сагласност са тежњама модерне европске књижевности, Андрић се, ипак, увиђа Милановић, у трећој и четвртој деценији двадесетог вијека, у којима се завршно

[6] Када је ријеч о судбини умјетника и бременитости његовог позива, треба посебно издвојити Андрићев текст „Уметник и његово дело", који представља говор на отварању изложбе Јована Бијелића „сина тврде и срчане Босанске Крајине, великог југословенског сликара". Чему је изложен умјетник на своме путу и кроз какве све опасности пролазе његов дух и креација? „Има једно време у животу уметниковом кад се снажно и болно осети та ограниченост, кад му се одједном укаже цела права, и тако ограничена, мера наше личности, кад му свет дође као оскудан предео или ограђен и затворен врт [...] То је критичан тренутак у кратком уметниковом веку, кад сва радост и сав јад живота морају да се преобразе у разумевање света око себе и себе у њему [...] Ту се човеку уметнику, и сваком мисаоном човеку, поколеба тле под ногама, стану да мркну небеска светлила и да се мрсе земаљски путеви. Свет који је човеку дотле изгледао као његово обасјано игралиште и ловиште, згасне одједном као искра иза које остане мрак без пепела. Блештава варка о величини и непролазности света и нашег удела у њему претвори се тада у нову, али тамну варку о пролазности и ништавности свега, а илузија наше свемоћи, свеобухватности и свеприсутности, у другу, смртноносну, илузију о несмислу и непостојању. Срећан је онај уметник који ту кризу, најтежу и најсудбоноснију од свих криза које прате живот ствараоца, успе жив и свестан да савлада и преброди. Срећан је, поред свих патњи и лутања, онај ко у њој не потоне него исплива на другу обалу, нову и пресудну етапу свога рада и тражења. Срећан и спасен." (Andrić 1977: 244–245)

обликује његов поетички концепт, почиње удаљавати од модерне литературе. То се, прије свега, види из његовог односа према прошлости и њеној важности за савременог човјека, што је експлицитно изложио, видјели смо, у есеју „Разговор са Гојом". Да ли је тај знаковити моменат у његовој стваралачкој путањи био бијег или позив на нова трагања, пита се Милановић, одлучно тврдећи да је ријеч о овом другом пориву и Андрићевом увиђању колики је значај *шапата минулих времена* и колико се она дозивају са савременошћу. У међуратном периоду настају Андрићеви текстови о св. Франциску из Асизије, Петрарки и другима. То Андрићево усмјерење Милановић на лијеп начин објашњава: „Крећући се тако у широком простору европског духовног видика, идући кроз разне земље и векове, Андрић је у њима неуморно тражио оријентире сопственог животног и стваралачког пута, али није при томе губио из вида ни оштру и тегобну стазу свога краја и народа" (Milanović 1962: 385).

Из овог периода Андрићевог есејистичког исказивања Милановић са разлогом издваја његов есеј „Његош као трагични јунак косовске мисли", настао на основу предавања одржаног 1935. године на Коларчевом народном универитету у Београду. Ријеч је о једном од најбољих текстова који су уопште написани о великом мислиоцу и пјеснику[7]. Као и бројни истраживачи прије и послије њега, и Бранко Милановић се задржава на Андрићевом тумачењу чувеног Његошевог стиха из *Горског вијенца* „Нека буде што бити не може".[8] Поводом

[7] Од свих стваралаца о којима је писао, Андрић је највише текстова оставио о Његошу. У књизи *Уметник и његово дело*, тринаестом тому његових сабраних дјела из 1976. године, налази се девет текстова о Његошу. Међутим, у књизи *Његош као трагични јунак косовске мисли*, коју је приредио Слободан Калезић, објављено је петнаест Андрићевих радова о великом пјеснику (Andrić 1997).

[8] Интересантна је и вишеструко индикативна приређивачка биљешка поводом Андрићевог есеја „Његош као трагични јунак косовске мисли", којом приређивачи првих постхумних Андрићевих сабраних дјела (Радован Вучковић, Мухарем Первић, Вера Стојић и Петар Џацић) ограђују аутора од једног од својих најбољих текстова. Ови радови могу послужити и као примјер интелектуалног бешчашћа и кривотворења какво је тешко пронаћи у нашој науци о књижевности: „У време када је Андрић писао своје радове о Његошу почела је у српској међуратној књижевности да се повампирује косовска митологија, која је у времену пред Први светски рат одиграла велику улогу у романтичарском заносу једне генерације што је живела често од фикције и њих је сама стварала. Идеја о косовском миту била је у томе тренутку романтичарска фикција, али се касније изобличила. Стога се намеће потреба да се разграничи Андрићева визија косовске трагедије од вербалног *митологисања* које је карактеристично за то време. Без сваке сумње је да Андрићева литерарна евокација косовског мита и драматизација Његошеве судбине као рефлекса одређене историјско-психолошке подлоге води корене из времена пре Првог светског рата и да у њој има извесног патоса својственог том времену и тој тада најмлађој генерацији. Исто тако је јасно да је Андрићев есеј *Његош као трагични јунак косовске мисли* настао у време једне *кампање* која је имала националистичке основе. Међутим, чини се да је Андрићево писање о Његошу нешто друкчије и од једног и од другог, и да превазилази и једно

овог стиха Андрић каже: „Нигде у поезији света ни у судбини народа нисам нашао страшније лозинке", а затим исписује и његово јединствено објашњење из ког се види разумијевање и осјећање Његошеве драме, завјетне косовске мисли и српске традиције: „Али без тог самоубилачког апсурда, без тога, да се парадоксално изразимо, позитивног нихилизма, без тог упорног негирања стварности и очивидности, не би била могућа ни акција, ни сама мисао о акцији против зла. И у томе је Његош потпуно израз нашег основног и најдубљег колективног осећања, јер под том девизом, свесно или несвесно, вођене су све наше борбе за ослобођење, од Карађорђа па до најновијих времена" (1976: 16).

Хронолошки испитујући критичарски и есејистички рад великог писца, Милановић уочава да послије Другог свјетског рата, осим у неколико изузетака, Андрић више није писао о савременицима. Предмет његове пажње су, прије свих, Вук Караџић и Петар Петровић Његош, о којима је објавио највише текстова, а писао је и о Љубомиру Ненадовићу, Сими Матавуљу, Јовану Јовановићу Змају, Гаври Вучковићу Крајишнику, Петру Кочићу, Светозару Ћоровићу и другима. Посебно је занимљив и значајан Андрићев *сусрет* са Вуком и Његошем јер је „Андрић пред очима својих савременика настојао да скине са Вуковог и Његошевог портрета конвенционалну патину славних достојанственика и осветљавајући мучну и трновиту стазу њихова живота, враћао им је аутентични лик великих преданих бораца" (1976: 390). Андрић је о овој двојици својих претходника изнио више промишљених и тачних запажања, видјевши у њима најближе духовне сроднике које је често призивао и на које се ослањао у своме дјелу.

За разумијевање Андрићеве умјетности и генезе његовог дјела, његови есеји и критике су од прворазредне важности[9]. Они, тврди Милановић, откривају

и друго. Јер, Андрић не пише апотеозу тзв. косовској хероици, нити некој једностраној херојско-патетичној етици. У том смислу, Андрић својим писањем о Његошу и косовској трагедији пориче патетичну митологију и националистички мит на исти начин на који су је у првим данима након Првог светског рата порицали писци тзв. модернистичке генерације" (Andrić 1976: 311–312). Једино што је извјесно у овоме памфлетском коментару јесте тенденциозност и грубо огрешење о ноторне чињенице. Управо Андрићев блистави есеј „Његош као трагични јунак косовске мисли" најубједљивије оспорава и обесмишљава ову његову по свему недостојну *интерпретацију*.

[9] Какав је био однос књижевне критике према Андрићевим есејима и критичким написима поткрај педесетих година двадесетог вијека, у вријеме када Бранко Милановић за тему своје докторске дисертације узима испитивање односа између ових пишчевих текстова и његових прозних дјела, рјечито свједочанство је оставио Светозар Кољевић. Наиме, он открива како је реаговао Милановићев ментор за израду докторске тезе, професор српске књижевности на Филозофском факултету у Загребу Вице Заниновић, када му је предложена наведена тема: „У први мах др Заниновић био је скептичан, јер је сматрао да се неће наћи довољно материјала за

важне појединости из пишчеве духовне биографије, као и његових мисаоних и духовних стремљења. Између појединих Андрићевих есеја и његових књижевних остварења постоје додири и преплитања. У некима су нуклеуси замисли које ће доцније бити развијене и докраја уобличене, док други „синтетизују његове прозне тежње". Милановић не пропушта да нагласи да су есејистичке партије иманентне и Андрићевим прозним остварењима, нарочито романима, што упућује на закључак „да су његов критички дух и медитативна природа врло често управо у есеју налазили аутентични облик свога испољавања", при чему је мање важно да ли су они самосталне текстуалне цјелине или уђенути у приповједачка и романсијерска остварења. У овом смислу је значајна и Андрићева књига есејистичко-медитативне прозе, објављена постхумно у оквиру пишчевих сабраних дјела. *Знакови поред пута* (1976) представљају по много чему особену и за Андрићево укупно дјело веома значајну књигу. Широк тематско-проблемски регистар ове духовне енциклопедије и чињеница да обједињује написе настале у готово полувјековном периоду, чини је још значајнијом. Бројна промишљања и опсервације из ове јединствне књиге коинцидирају са Андрићевим прозним дјелима, а по своме медитативно-исповједном тону најближи су пишчевим првим књигама (Milanović 1987: 151–162).

Андрићеви романи

У окупираном Београду, за вријеме Другог свјетског рата, настали су Андрићеви романи *На Дрини ћуприја*, *Травничка хроника* и *Госпођица*, који су већ 1945. године објављени. Бранко Милановић је писао о сва три Андрићева романсијерска остварења, а написао је и рад „О значењу структуре Андрићевих романа", у којима је указао на њихове поетичке подударности.

Рад о роману *На Дрини ћуприја* започиње запажањем самог писца изговореним у једном разговору са Милановићем. О кохерентности властитог дјела Андрић каже: „Ја нисам од оних писаца који стварају свесно и немам одређен став према делима која сам написао [...] Али, однедавно ми се дешава чудна ствар: да све теже успевам да одвојим поједине фрагменте, јер све ми се чини само делом целине" (Milanović 1977: 585). Милановић напомиње, на трагу ових Андрићевих ријечи, да је, на тематско-мотивском плану, очигледна веза

докторат о тој теми – што сведочи колико је у то време неистражено било то изузетно значајно подручје Андрићевог књижевног стваралаштва". Кољевић затим напомиње: „Убрзо се [...] показало да је грађа обилна и, што је још битније, изузетно значајна како за расветљавање раног периода Андрићевог формирања тако и за разумевање неких основних Андрићевих књижевних преокупација и обележја" (Koljević 2014: 19).

гласовитог романа са више његових приповједака, али да се истовјетни мотиви остварују увијек у новим симболичким склоповима и значењским контекстима.

Симболика легенди и мостова дошла је до изражаја у овом Андрићевом роману више од свих других његових проблемских аспеката: легенде, као средишња питања егзистенције, а мостови као *чежња да се превладају супротности и досегне недостижно*. Везе романа *На Дрини ћуприја* са приповијетком „Мост на Жепи" или са есејом „Мостови" очигледне су, с тим да је у поменутој приповијеци мост симбол *залутале усамљеничке мисли*, а у роману, како писац сугерише, израз вјечите тежње *да се иде изнад вода и савлађује простор*.

У структури романа, а у вези са пишчевим односом према легендарном, посебно је занимљива епизода о Радисављевом страдању, којом се руши једна легенда (о вили која разграђује мост) а успоставља друга, иницирана мученичким страдањем овога јунака. У композиционом смислу, јединство романескној текстури обезбјеђује „бијела линија моста", која се истиче на крају сваког поглавља и која је потврда настојања за дубљим смисаоним јединством дјела, упркос томе што се радња протеже од средине 16. вијека до почетка Првог свјетског рата. Бројни поступци и мотиви, временски међусобно удаљени, у роману на функционалан начин кореспондирају, постварујући Андрићеву поетичку мисао о дубљој каузалности историјских кретања (мајке које прате дјецу коју одводе узимајући „данак у крви" наликују по интензитету бола мајкама које прате српске младиће, будуће аустријске војнике, неколико вијекова касније). Поводом ове закономјерности Милановић пише: „Андрићево осјећање континуитета у времену и простору долази [...] до изражаја у многим појединостима његовог романа и, у ширем смислу, одређује и карактер његове структуре, којом се остварује повезаност свега са свим, у романескни свијет и визију живота" (1977: 591).

Са наратолошког становишта Милановића занимају они моменти у роману у којима објективно (хроничарско) приповиједање (он га с разлогом назива *непристрасно ја приче*) бива накратко смијењено перспективом пишчеве властите искуствености, онда када приповиједа о нараштају „побуњених анђела", што је несумњива лозинка за генерацију којој је припадао и сам Андрић. Међутим, као и у дијеловима романа у којима доминира легендарно и историјско, тако и у оним у којима медитативно-есејистичким тоном проговара о сопственом нараштају, Андрић плодоносно укршта причу и критички коментар о њој.

Једно од главних обиљежја овога романа Милановић види у контрапунктирању двије анрополошке визије и два концепта живота: једне, која живот сагледава из парцијалне перспективе, и друге, која тражи упоришне тачке упркос

егзистенцијалној стихији, у напору борбе против ње. Тај контрапункт почива на Андрићевој антрополошкој дихотомији. Заговорници првог опредјељења не траже дубљи смисао живота у његовим облицима, док је код других облик егзистенције неодвојив од њеног смисла. Није без значаја за један историјски роман какав је *На Дрини ћуприја* и наведене Андрићеве антрополошке увиде нагласити да је број ових других неупоредиво мањи у односу на прве.

Поједине одломке из *Травничке хронике* Андрић је штампао знатно прије него што је овај роман објављен, што значи да се за његово писање темељито спремао и о њему дуго мислио. Милановић се у раду о овом дјелу најприје задржава на ликовима писаца, Давила и Дефосеа, о којима је писао поводом освјетљавања Андрићевих поетичких и аутопоетичких становишта. Међутим, он скреће пажњу и на друге занимљиве ликове у роману, који учествују у догађајима и о њима интензивно размишљају, у настојању да им „учврсте обрисе", како каже Милановић. Због тога је ово роман о вјечитим темама: о историји и религији, о ратовима и побунама, о надама и страховима, о људским спонама и неспоразумима у колоплету неизвјесности њихове егзистенцијалне збиље.

Иако временски везан за почетак 19. вијека, роман *Травничка хроника* није без дубљих веза са непосредним ратним догађајима и опором стварношћу окупираног Београда за вријеме Другог свјетског рата, када је настајао. У подтексту *Травничке хронике* није тешко уочити продорне рефлексије о тим бесудним и злим временима. Милановић истиче прстенасту организацију романа, бројна композициона понављања, што је поступак који је са успјехом примијењен и у роману *На Дрини ћуприја*. Почетак романа обиљежен је старосједјелачком изреком: „Ми смо на своме, а ко дође на туђем је и нема му станка", док је епилошки дио дјела сав у знаку „пророчког испуњења ове девизе", чиме Андрић, по Милановићу, потврђује темељно начело свога схватања умјетности, које се открива као тежња да се продре у коријен догађаја који се приказују, као „напор да се оцрта, али и превазиђе, разбијеност појединачних људских искустава, при чему се непрестано прелама прошло и трајно, посебно у општем и опште у посебном" (Milanović 1976: 8).

Супротно одређујућим постулатима свога интерпретативног поступка, Милановић приликом анализе Андрићеве *Госпођице* првенствено испитује наративне стратегије и поступке приповиједања, трагајући за одговором на питање: Ко, заправо, приповиједа овај роман? Милановић понавља, као и у текстовима о друга два у рату настала Андрићева романа, да су у *Госпођици* евидентни одјеци ратних збивања у којима је писана, али и ауторова ријешеност да се стваралачким самопрегором и радном дисциплином превазиђу ти

догађаји. Дистанца главне јунакиње према стварним догађајима, њена затворе-ност и опсесивна посвећеност једној идеји као да наговјештавају финални „тријумф неодољиве снаге онога што се не да избјећи" (Milanović 1975: 386).

Основни мотивацијски покретач романа утемељен је на контрасту: главна јунакиња ће постати то што јесте да би испунила завјештање оца, који је осиромашио због своје доброте и повјерења у људе. Од насљеднице захтијева да се према људима и сопственом иметку постави сасвим другачије. Како год да су наративно огранизовани, а Андрић у том смислу није био склон нарочитом експериментисању, његови романи никад нису сводљиви на једну перспективу. На примјер, иако је живот Рајке Радаковић предочен кроз њено сјећање, ако се пажљивије осмотри нарација *Госпођице*, видјеће се да су догађаји приказани из њене перспективе, али да је њен лик само медијум, али не и примарна приповједачка свијест. То потврђује и уобличен пишчев аутопортрет у роману, што је изван оптике Рајкиних интересовања: „Оно што је за Рајку био свијет који је се није тицао, у роману је дио свијета без којег његова стварност не би била потпуна" (1975: 387). Пажљиво водећи рачуна о структури романа, о његовој наративној равнотежи, Андрић, добро примјећује Милановић, овим фрагментима није дао привилегован статус нити изразитију заступљеност. Да је то учинио, онда би роман био исприповиједан из перспективе тзв. свезнајућег приповједача, што није било рјешење које би одговарало Андрићевој приповједачкој интенцији у овом дјелу.

Одговор на питање ко приповиједа роман дискретно је на његовом почетку наговијестио сам писац, напомињући да ће необичну сторију која слиједи казивати „странице које долазе", чиме је избјегнута „наметљивост свевидећег" или пак „ускогрудна пристрасност" (1975: 389) аутобиографског приповиједања. Роман, према томе, уобличава надмоћна романескна свијест, то нам Андрић предочава и почетном напоменом, али потврђује и његовом структуром, начином приповиједања и перспективирањем приче.

Умјесто закључка

Бранко Милановић био је један од првих југословенских проучавалаца књижевности који је написао докторску дисертацију о дјелу Иве Андрића и објавио књигу о њему. У наредне скоро четири деценије Андрићева дјела су континуирано предмет Милановићевих интересовања. Његова докторска дисертација под насловом „Андрићева есејистика и његово књижевно дјело" у значајној мјери одредила је природу тих интересовања. Милановића је као

истраживача посебно занимао однос између поетичких и књижевнотеоријских ставова писаца, изнесених у критичким и есејистичким текстовима, и њихових књижевних дјела. Андрић је за оваква истраживања био изузетно изазован стваралац, јер је у својим белетристичким текстовима, као и у написима мимо њих, учестало тематизовао разноврсне проблеме везане за умјетничко стваралаштво. У више прилика саопштавани, Андрићеви ставови о умјетности и умјетниковом позиву били су тачка додира писца и овог његовог критичара. Пошто је установио темељна начела Андрићеве поетике, од којих су нека формулисана већ у првим његовим критичким текстовима, Милановић је, слиједећи траг тих сазнања, приступао свим Андрићевим дјелима о којима је писао. Инсистирајући на јединству Андрићевог опуса, на *црвеној нити* која га повезује, и Милановићеви радови о Андрићу, посматрани као јединствен корпус, представљају кохерентну цјелину[10]. Милановићеви текстови о Андрићу писани су студиозно, аналитичким и стилским дискурсом највишег научног ранга. Притом, одличан познавалац Андрићевог дјела, он је на првом мјесту био његов страствени читалац, па тек онда поуздан тумач, који своје читалачке утиске није подређивао унапријед изграђеним теоријским конструкцијама. Он је, уосталом, на исти начин писао и друге своје важне радове, такође углавном посвећене великим мајсторима умјетности ријечи.

Извори

1. Милановић, Бранко (1960), „Нова књига Иве Андрића", *Путеви*, 6, Бањалука, 351–356.
2. Милановић, Бранко (1962), „Есеји и критике Иве Андрића", *Преглед*, 11/12, Сарајево, 379–396.

[10] Идеју о сакупљању својих текстова о Андрићу у посебну књигу дао је у једном разговору сам Милановић. Он се том приликом присјетио и свога првога *сусрета* са критикама и есејима овога писца, до кога је дошло након што му је професор Вице Заниновић, каснији ментор за израду докторске тезе, предложио да се позабави међуратним књижевним часописима. Милановић каже: „И, ја сам *потонуо* [...] Међутим, читајући те часописе, ја нисам читао само модернисте, него све што ми је дошло пред очи. Тако сам наишао и на есеје Иве Андрића, који су били непотписани [...] и излазили у *Српском књижевном гласнику*. Између осталих, ту је био и „Разговор са Гојом". Онда сам, наравно, прочитао све есеје Иве Андрића и *заљубио* се у његово стваралаштво. Дипломски рад сам написао о Андрићу, а затим и докторску дисертацију. Данас имам много радова о Андрићу који би можда требало да се обједине између корица једне књиге, која би могла да се зове *Књига о Андрићу*. То би била веома занимљива књига. Једина је опасност што се ти радови мени данас свиђају, можда више него када сам их писао, а чим човјеку нешто његово лично почне да се свиђа, то је опасна ствар" (Pevulja 2015: 27–28).

3. Милановић, Бранко (1962), „На маргинама *Травничке хронике*", *Израз*, 7, Сарајево, 68–71.
4. Милановић, Бранко (1964), „Проблем израза и суштина уметности као теме у приповеткама Иве Андрића", *Израз*, 12, Сарајево, 532–547.
5. Милановић, Бранко (1966), *Андрић*, Загреб: Школска књига.
6. Милановић, Бранко (1972), *Од реализма до модерне*, Сарајево: Свјетлост.
7. Милановић, Бранко (1975), „Роман *Госпођица* Иве Андрића", *Трећи програм Радио Сарајево*, 9, 383–389.
8. Милановић, Бранко (1976), „Андрићева *Травничка хроника*", у: Иво Андрић, *Травничка хроника*, Сарајево: Веселин Маслеша, 5–12.
9. Милановић, Бранко (1977), „Андрићева *На Дрини ћуприја*", у: *Зборник радова о Иви Андрићу*, уредник Антоније Исаковић, Београд, 585–599.
10. Милановић, Бранко (1987), *Дотицаји и зрачења*, Бањалука: Нови Глас.
11. Милановић, Бранко (1995), „Одјеци рата у *хроникама* Андрићевим", *Пулс Гласа Српског*, 29, Бањалука, 7.

Литература

1. Андрић, Иво (1997), *Његош као трагични јунак косовске мисли*, приредио Слободан Калезић, Приштина: Народна и универзитетска библиотека.
2. Андрић, Иво (1977), *Стазе, лица, предели*, Сарајево: Свјетлост.
3. Андрић, Иво (1976), *Уметник и његово дело*, Београд: Просвета.
4. Деретић, Јован (1997), *Поетика српске књижевности*, Београд: Филип Вишњић.
5. Јандрић, Љубо (1977), *Са Ивом Андрићем*, Београд: Српска књижевна задруга.
6. Јовановић, Слободан (1991), *Из историје и књижевности I*, Београд: Југославијапублик и БИГЗ.
7. Кољевић, Светозар (2014), „Милановићево рано виђење Андрића: осврт на необјављену докторску дисертацију Бранка Милановића", у: *Споменица академику Бранку Милановићу*, приредио Душко Певуља, Бањалука: Академија наука и умјетности Републике Српске.
8. Костић, Лаза (2011), „Постанак песме", у: Слободан Ракитић, *Антологија поезије српског романтизма*, Београд: Српска књижевна задруга.
9. Певуља, Душко (2015), *Разговори*, Бањалука: Арт принт.
10. Поповић, Ранко (2014), „Омеђења литературе и простори живота: Књижевнокритичке теме Бранка Милановића", у: *Споменица академику Бранку Милановићу*, приредио Душко Певуља, Бањалука: Академија наука и умјетности Републике Српске.

Duško V. Pevulja
University of Banja Luka
Faculty of Philology

READING POETICS. BRANKO MILANOVIĆ ON IVO ANDRIĆ

Summary

This paper analyses the works by Branko Milanović, generated over a period of almost forty years, dedicated to the analysis of various aspects of Ivo Andrić's literary oeuvre. Milanović is one of the most qualified interpreters of this oeuvre, given the fact that he was among the first scholars within the scope of the Yugoslav literary science to have produced a PhD dissertation on Andrić and to have published a book on his works. There are several thematic issues that mark Milanović's prolonged interest in this matter, centred around Andrić's literary beginnings, the atmosphere and nature of his early works, his narrative pieces featuring questions of artistic expression and the essence of art, as well as around the foundations of Andrić's poetics, revealed in his literary works and essay and critical writing, and, finally, his novels. This analysis shows that Milanović, as early as upon acquiring his PhD title, embarks on a unique, argument-based interpretative path, constantly juxtaposing Andrić's fiction and non-fiction. Gathered in one place, Milanović's writings on Andrić confirm him as being one of the foremost interpreters of the latter's oeuvre.

▸ ***Key words***: Ivo Andrić, Branko Milanović, poetics, essay writing, atmosphere and nature of early works, novels, issues of artistic expression and essence of art.

Primary Sources

1. Milanović, Branko (1960), „Nova knjiga Ive Andrića", *Putevi*, 6, Banjaluka, 351–356.
2. Milanović, Branko (1962), „Eseji i kritike Ive Andrića", *Pregled*, 11/12, Sarajevo, 379–396.
3. Milanović, Branko (1962), „Na marginama *Travničke hronike*", *Izraz*, 7, Sarajevo, 68–71.
4. Milanović, Branko (1964), „Problem izraza i suština umetnosti kao teme u pripovetkama Ive Andrića", *Izraz*, 12, Sarajevo, 532–547.
5. Milanović, Branko (1966), *Andrić*, Zagreb: Školska knjiga.
6. Milanović, Branko (1972), *Od realizma do moderne*, Sarajevo: Svjetlost.

7. Milanović, Branko (1975), „Roman *Gospođica* Ive Andrića", *Treći program Radio Sarajevo*, 9, 383–389.
8. Milanović, Branko (1976), „Andrićeva *Travnička hronika*", u: Ivo Andrić, *Travnička hronika*, Sarajevo: Veselin Masleša, 5–12.
9. Milanović, Branko (1977), „Andrićeva *Na Drini ćuprija*", u: *Zbornik radova o Ivi Andriću*, urednik Antonije Isaković, Beograd, 585–599.
10. Milanović, Branko (1987), *Doticaji i zračenja*, Banjaluka: Novi Glas.
11. Milanović, Branko (1995), „Odjeci rata u *hronikama* Andrićevim", *Puls Glasa Srpskog*, 29, Banjaluka, 7.

References

1. Andrić, Ivo (1997), *Njegoš kao tragični junak kosovske misli*, priredio Slobodan Kalezić, Priština: Narodna i univerzitetska biblioteka.
2. Andrić, Ivo (1977), *Staze, lice, predeli*, Sarajevo: Svjetlost.
3. Andrić, Ivo (1976), *Umetnik i njegovo delo*, Beograd: Prosveta.
4. Deretić, Jovan (1997), *Poetika srpske književnosti*, Beograd: Filip Višnjić.
5. Jandrić, Ljubo (1977), *Sa Ivom Andrićem*, Beograd: Srpska književna zadruga.
6. Jovanović, Slobodan (1991), *Iz istorije i književnosti I*, Beograd: Jugoslavijapublik i BIGZ.
7. Koljević, Svetozar (2014), „Milanovićevo rano viđenje Andrića: osvrt na neobjavljenu doktorsku disertaciju Branka Milanovića", u: *Spomenica akademiku Branku Milanoviću*, priredio Duško Pevulja, Banjaluka: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.
8. Kostić, Laza (2011), „Postanak pesme", u: Slobodan Rakitić, *Antologija poezije srpskog romantizma*, Beograd: Srpska književna zadruga.
9. Pevulja, Duško (2015), *Razgovori*, Banjaluka: Art print.
10. Popović, Ranko (2014), „Omeđenja literature i prostori života: Književnokritičke teme Branka Milanovića", u: *Spomenica akademiku Branku Milanoviću*, priredio Duško Pevulja, Banjaluka: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.

Преузето: 15. 12. 2019.
Прихваћено: 17. 1. 2020.